

LA DINÀMICA ECONÒMICA DE LA MARINA ALTA (implicacions territorials)*

Josep-Antoni Ybarra

(*) Aquest article correspon a una comunicació presentada al I Congrés d'Estudis de la Marina Alta (Dénia - 1982)

L'objectiu que ens anima en fer aquest paper és doble. Per una part voldríem deixar patent que per a identificar un espai -com ara la Marina Alta- al mateix temps que hi ha trets històrics, físics, antropològics, etc., que el caracteritzen i que permeten així definir un espai respecte d'un altre (Wilson, 1980, 26-31) hi ha també trets econòmics que es manifesten de manera diferenciada dins d'aquell espai (Hilhorst, 1976, 53) i que d'alguna forma ens mostren una altra variable analítica per a comprendre el fet territorial o comarcal. L'economia com a una més de les múltiples manifestacions de l'home damunt la terra, com pot ser el fet cultural o el lingüístic, és també un més dels factors que defineixen l'espai on l'home es desenvolupa. No vol dir açò que hauríem de parlar d'una "antropologia econòmica" de cada espai, tan sols cal que tractem d'incloure les relacions econòmiques dels homes a nivell intra-regional al si del marc analític general, concretant, però, la interpretació a les manifestacions econòmiques referides a un espai (Velarde, 1970).

En definitiva, el primer punt de la nostra anàlisi es proposa definir l'espai de la Marina Alta sota criteris econòmics; comprendre la dinàmica econòmica que apareix al

seu si i constatar com l'organització econòmica comporta una organització espacial (que no vol dir una ordenació) i viceversa, és a dir, el repartiment poblacional en l'espai determina una manera peculiar d'organització econòmica.

El segon propòsit consisteix a posar de manifest que l'economia com a ciència social no és tan sols una eina analítica important en la comprensió de l'espai -descripció i interpretació del fet territorial-, sinó que a partir d'aquí, l'abast d'aquest instrument pot transcendir a nivells normatius i prescriptius -d'acció- (Hermansen, 1977, 26) en tant que prealesca la intenció de compatibilitzar l'eficàcia econòmica amb l'equitat regional (Richardson, 1971). La determinació de regions econòmiques és la primera passa per a introduir-nos en allò que els francesos anomenen *aménagement du territoire* que no és altra cosa que la inclusió activa del fenomen econòmic a l'espai per tal de "aconseguir una distribució òptima de la població i de les activitats econòmiques i socials" (García Alvarez, 1981, 15), postura intermèdia entre l'urbanisme i la planificació econòmica, on lògicament, i insistim, l'anàlisi econòmica a nivell territorial juga un paper fonamental.

Pensem que l'ajut que el bagatge econòmic aporta a la interpretació espacial de la realitat global ja per ell mateix justificaria aquesta anàlisi en tant que el coneixement de la realitat en qualsevol de les seues manifestacions -en aquest cas la correlació economia/espai- és positiu. Però també és valuós en el segon aspecte tractat en manifestar-se a través de l'anàlisi econòmica espacial la possibilitat d'una acció sobre les deficiències i potencialitats d'un espai per tal d'optimitzar els recursos limitats que es tenen.

Les regions i les comarques econòmiques existeixen, no cal un esforç irracional ni tan sols volutarisme polític per a adonar-nos-en; sols necessitem un atreviment com és treballar amb aptitud analítica i científica per descobrir i interpretar les manifestacions econòmiques que es desenrotllen a l'espai, el reconeixement d'aquesta "realitat comarcal" o espacial és conseqüència del mateix procés analític (Perpiñà, 1971, 702). Així, tot responant a les preguntes ¿quines activitats econòmiques són dominants a l'espai considerat?, ¿com són les relacions econòmiques i socials derivades del desenvolupament d'aquestes activitats?, ¿La intensitat d'aquestes relacions són o no uniformes a tot l'espai analitzat?, en la mesura que tinguem respostes concretes per a aquests interrogants, l'espai econòmic anirà mostrant-se.

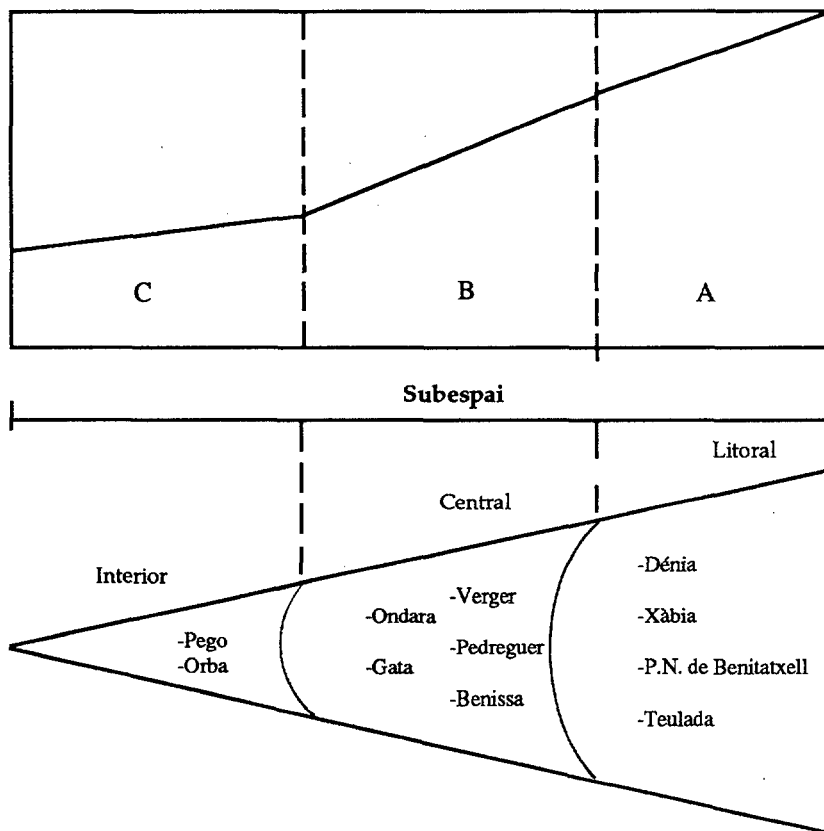
Centrant-nos concretament a donar una resposta a aquestes preguntes en l'espai de la Marina Alta, des d'un punt de mira general hi ha un tret suficientment aclaridor per a mostrar la seua dinàmica; ens referim a conèixer l'evolució de la població i el seu assentament recent (vegeu quadres de l'annex). En una breu anàlisi de l'evolució de la població es destaquen tres grans grups de municipis:

A. Municipis d'un subespai *litoral*, on la població ha crescut en un 66,8% als darrers vint anys.

B. Municipis del subespai *central*, on l'increment poblacional ha estat el 25,9% als mateixos anys

C. Municipis del subespai *interior*, on la població no sols no creix sinó que ha estat regressiva en un 6,7%

Reflectint gràficament aquesta dinàmica al llarg del temps (vegeu gràfic que s'adjunta al full següent) tenim una corba en forma d'essa la qual s'inicia a l'interior i es desplaça de manera creixent i progressiva fins arribar al litoral.

Subespai	POBLACIÓ (%)		ACTIVITAT INDUSTRIAL (%)			
	1960	1980	EMPRESSES		OCUPACIÓ	
			1969	1979	1969	1979
A	33,4	43,5	39,8	44,1	34,5	43,0
B	31,5	30,9	39,2	36,5	45,9	40,7
C	35,1	25,6	21,0	19,4	19,6	16,3
TOTAL	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Aquest desplaçament no és tan sols poblacional, sinó que les múltiples activitats que l'home desenrotlla al seu entorn se senten arrossegades cap al litoral.

En línies generals podem parlar que la Marina Alta es caracteritza per l'atracció d'un *punt central* -en aquest cas localitzat al litoral- que absorbeix al llarg del temps la dinàmica de tota l'àrea que l'envolta. Aquesta anàlisi respon a un model de punt central -*central place*- enunciat per Weber i Chistaller (Berry, 1971, cap. III) on es posa de manifest que el subespai A ofereix una sèrie d'avantatges derivats de les economies d'aglomeració (Richardson, 1977, 149-158) als altres espais -B i C- referides a una major oferta de béns i de serveis (públics, educatius, sanitaris) que fan atractiu el desplaçament tant de la població com de les activitats productives des dels punts B i C cap al A. Fins i tot si ordenem decreixentment els municipis d'aquests subespais en raó del tamiy de llur població, s'observa que aquesta jerarquia al llarg del temps s'agreja (es compleix la llei *rang-tamany*) (Lasuén, 1976, 180 i ss.) posant de relleu que no sols existeix una ordenació jeràrquica a l'espai de la Marina Alta, sinó que aquesta és estable i creixent en el temps. L'estabilitat del model del *centre place* per a l'espai econòmic de la Marina Alta es deu al paper de centre d'atracció exercit pels pobles del litoral -fonamentalment Dénia (la major aglomeració de l'àrea) i en menor mesura

Xàbia-, els altres subespais -el central i l'interior- graviten amb major o menor intensitat cap aquell punt en raó de la seua grandària i de la distància del punt central. ¿Quina pot ser l'explicació d'aquest model territorial?. En principi tenim una àrea caracteritzada per un camp de fluxos, de relacions intenses entre uns punts interiors -subespais B i C- i un punt litoral -subespai A-. En tot aquest espai no destaca una homogeneïtat, un *continuum* entre totes les parts que componen la unitat territorial, més aviat al contrari, es mostra com un *espai econòmic polaritzat* (Perroux, 1964, 154) on ressalta que l'evolució econòmica i social és conseqüència d'una dinàmica desequilibradora on el punt central o *pol* -Dénia i Xàbia- a compleixen funcions d'atracció alhora que de difusió (*spread i backwash effects* en la terminologia de Myrdal, 1968, 43-44) respecte de tot el seu entorn. Aquests efectes d'atracció i de difusió sorgits del pol central s'escampen amb distintes intensitats per la rodalia segons la funció que les subàrees exerceixen dins del conjunt territorial que tractem.

Així doncs, com a primera conclusió podem parlar que la comarca de la Marina Alta es mostra com un espai *únic* el qual serveix una cohesió interna que ve de la mà de les interrelacions econòmiques al seu si i gravita cap a un pol central.

Dins d'aquest espai polaritzat apareixen tres subespais funcionals o regions nodals cadascun a complint determinades i específiques tasques al conjunt de la comarca considerada.

¿Quines són les funcions que cadascun d'aquests tres espais nodals tenen al si de la comarca?

El subespai A, definit com a pol central de la comarca es caracteritza fonamentalment com a centre d'activitat terciària encara que també d'altres activitats productives, com les agràries i industrials, estiguen pre-

sents en la seua base econòmica (vegeu el repartiment de la població activa als annexos). La funcionalitat terciària li ve donada en primer lloc per una demanda externa que possibilita el desenvolupament de l'activitat principal com és el turisme (Tomás Carpi, 1980, 57) i en segon lloc per la capitalitat comarcal que representa Dénia. De tot açò es deriven economies externes via consum i producció motivant l'aparició de fluxos interespacials (entre aquestes tres subàrees) per aprofitar els avantatges de les economies d'aglomeració. El cost d'oportunitat de les inversions en activitats relacionades amb el sector terciari -turístic i comercial- és relativament més baix que no pas en qualsevol altra activitat productiva. D'aquí que les expectatives de guany marginal siguen més elevades al subespai A, i concretament a les activitats terciàries. És així que el desplaçament des de la rodalia cap al centre i de les activitats primàries i secundàries cap a les terciàries es justifica per la major possibilitat d'obtenir rendes i guanys, i és així que aquest procés explica una gran part de la dinàmica econòmica de la comarca.

Abans d'interpretar algunes de les manifestacions d'aquest procés és important definir-nos en els trets més destacables del sector turístic com a activitat capdavantera de l'àrea perquè aquestes característiques condicionen la mateixa dinàmica territorial del conjunt. En l'activitat turística de la comarca s'aprecia una elevada estacionalitat (Metra-Seis, 1981, 65), característica pròpia del sector ja no sols a nivell d'altres àrees properes com puga ser Benidorm (*ibídem*)¹ sinó fins i tot a nivell estatal (Cuadrado i Torres, 1978) i de grans parts de les àrees turístiques internacionals (UNCTAD, 1973). Les conseqüències directes que en termes generals es deriven de l'activitat turística giren entorn de l'ocupació (directa i

indirecta), inversió, renda i àdhuc sobre la mateixa cultura (Torres, 1978, 193-225; Bryden, 1973, 153 i ss.; De Kadt, 1979, 34-49); açò tampoc no és una característica que difereix del que puga ser en la comarca. Però si bé les característiques de demanda turística poden ser semblants a les d'altres contrades, alhora que l'impacte socio-laboral, en línies generals, té les mateixes conseqüències, no passa el mateix amb l'oferta turística.

El tipus d'oferta turística a la Marina Alta és dispers, amb xalets individuals, habitatges unifamiliars i bungalows separats (OTI, 1979)² els quals permeten a una massa important d'individus l'obtenció de rendes directes del turisme. Però també aquesta dispersió en l'oferta ha desenrotllat una dinàmica dispersa en les altres activitats derivades i complementàries de l'ocupació turística la qual s'ha vist reflectida en l'espai.

Les manifestacions conflictives entre les activitats turístiques productives i especulatives davant la resta, han definit gran part de la dinàmica econòmica i territorial als darrers anys de la comarca de la Marina Alta. Així, tenim la dràstica pressió per recompondre l'ordenació(?) urbana als municipis (Ivars, 1982, 127 i ss.) no sols ja del paisatge urbà sinó de l'agrari i del cultural (pensem des de Dénia i Xàbia al Motgó i des de Pedreguer a la Sella).

L'evolució dels preus del sòl ens mostren aquests conflictes i pressions no sols al litoral, ja que es traslladen progressivament cap a l'interior de la comarca; els preus del sòl es mostren territorialment com a una corba en forma d'essa (Pérez Casado i Avellà, 1973 i 1971; IPI, 1978) semblant a la que hem exposat en parlar de la població. Als municipis de la costa les activitats industrials (Costa, 1977, 43-46) i agràries difícilment poden competir amb les terciàries puix que

¹ Els visitants a Dénia i Xàbia a l'hivern de 1981 foren 51.925 mentre que a l'estiu ascendiren a 306.075 (un 489% d'increment). A Benidorm les xifres foren de l'estiu 548.185 i 1.138.015 (un increment de l'hivern a l'estiu del 107%) (vegeu Metra-Seis, 1981, 65).

² Es calcula per a 1977 que el 88,3% dels apartaments "turístics" (?) de la Marina Alta no eren registrats com a tals. Aquests apartaments són en realitat habitatges de segona residència que en un moment determinat -l'estiu- i aprofitant l'estacionalitat de la demanda s'ofereixen com a places turístiques. El nombre de turistes "no registrats" a la Marina Alta per a l'any 1976 i que per tant han utilitzat aquest tipus d'oferta turística fou del 80,4% del total de visitants (aquestes dades són càlculs estimatius fets per OTI, 1978 i citades per Metra-seis, op. cit., 9 i 97).

les expectatives de guany marginal a curt termini fan renunciar a qualsevol inversió o modernització que no siga a l'activitat terciària o bé relacionada amb aquesta. El trasvassament financer i productiu cap a les activitats terciàries que de manera generalitzada s'ha donat al subespai A és l'efecte més destacable de la dinàmica econòmica dels darrers vint anys.

Però dins d'aquest procés no podem oblidar que el subespai A, la regió nodal litoral, és el *pol* de tot un espai comarcal més ampli i per tant el seu *status* correspon a l'àrea emissora d'efectes econòmics i socials sobre la resta territorial -sobre els altres subespais- i és així que aquell trasvassament financer i productiu que es dona al pol central es veu reflectit a nivell territorial encara que les alternatives productives en aquests casos no siguen netament turístiques, si bé, en la seua major part el turisme haja estat el desencadenant del procés de trasvassament i de la jerarquització territorial de la comarca.

Així tenim al subespai B -la regió nodal geogràficament situada a l'entorn més pròxim del pol central- que rep la primera onada dels efectes emesos pel centre econòmic. Els conflictes anomenats abans per l'ús alternatiu de la capacitat productiva comencen a generalitzar-se a l'espai comarcal.

Tanmateix cal aclarir que en aquest subespai comarcal es conjuminen avui dues dinàmiques econòmiques que s'han complementat suficientment fins a ajuntar-se a un procés únic on els efectes polars han fet aparèixer i/o consolidar una estructura econòmica que ja era prou definidora. Per una banda aquest subespai ja era fixat per una dinàmica industrial pròpia i autònoma amb activitats més o menys marginals, fonamentades a l'artesania de la pell i del vímet (Tomás Carpi, 1980, 1-6) on el treball dispers i a domicili complia una funció deter-

minant com a complementació de les rendes agràries. Dins d'aquesta dinàmica s'adhereixen les forces que des del pol central i turístic apareixen: la major demanda dels béns oferts per les artesanies locals (bosses i mobles) fa consolidar alhora que eixampla aquestes activitats; aparició de noves activitats (materials de construcció, alimentàries) rebutjades des del pol per l'ús alternatiu dels béns escassos com el sòl, la mà d'obra i el capital; aflorament de capacitats productives que es trobaven decaïgues com és el cas de la forta utilització de la mà d'obra camperola o femenina; trasvassament d'actius productius des de l'agricultura cap a la indústria i des d'aquesta als serveis.

La funcionalitat d'aquest subespai és doble encara que en encobrir-se les dues dinàmiques comentades en un mateix procés, hom puga pensar el contrari. Per una banda aquest espai és la primera bossa receptora dels efectes positius i negatius del pol central; els conflictes, contradiccions i la dinàmica que es dona al litoral, en certa mesura es refleixen amb intensitats diverses a aquest subespai. Per altra banda, la dinàmica econòmica territorial del seu mateix desenvolupament, que agreujat per allò que hem dit, el configuren com un subpol transmissor de noves forces econòmiques cap a la rodalia pròxima i feble.

El tercer subespai, les terres de l'interior, físicament i econòmicament el més llunyà del centre econòmic de la comarca. Aquest espai ja ha estat en més d'una ocasió tipificat com a una subcomarca al si de la Marina Alta o del Marquesat (Rosselló, 1964, 171; Costa, 1980) el qual és denominat com les Valls de Pego a causa de la forta homogeneïtat geogràfica, poblacional i econòmica que serveix al seu si i que la diferencia significativament dels altres subespais comarcals. Aquí l'activitat econòmica predominant és l'agricultu-

ra amb lleugers matisos productius als tipus de conreu respecte del conjunt agrari comarcal, ja que és ben cert que la Marina Alta es pot considerar des del punt de vista agrari com una regió homogènia (CECA, 1972, 189 i ss.). A tota la comarca les explotacions són directes, reduïdes i molt parcel·lades (vegen annex "indicadors agraris") que impedeixen una renda digna per a dedicar-se plenament a aquestes activitats encara que els tipus de conreu siguin de vegades rendables com en certa època fou la vinya per a la fabricació de pansa (Carpi, 1980, 6-27; Piqueras, 1981, 76-84) que avui resta més com un record sentimental (Ministeri d'Agricultura, 1978, 24-25) juntament amb cirerers, oliveres i tarongers (Ministeri d'Agricultura, 1978 a, 215 i ss.; Costa, 1980, 95-104). També la manca d'aigua, que fa que hi haja una gran multiplicitat de pous (Gascon, 1970, 248) i que cada vegada donen aigües més salades, limita les possibilitats agronòmiques de la comarca.

Amb aquestes característiques no és fortuït que la taxa d'atur agrari de la Marina Alta siga superior a la mitjana del País Valencià (Conselleria de Treball, 1979) puix que l'agricultura no permet res més que rendes parcials que cal complementar amb altres activitats.

Les limitacions i deficiències agràries apareixen palesament manifestades als subespais comarcals on l'única alternativa econòmica continua sent l'agricultura com és el cas de les terres de l'interior -la subcomarca de les Valls- la qual és convertida en un espai regressiu on l'atur encobert té poques alternatives més que no siga realitzar treballs enfoscats i a temps parcial (Costa, 1975, 41; 1980, 89) per completar les rendes familiars, els quals li són oferts conjuntament per les activitats principals de les altres àrees que componen el conjunt comarcal.

Aquest subespai rep els efectes emesos pels altres dos subespais que li són polars; per una banda el centre comarcal li transmet en certa mesura i en temps parcial la dinàmica turística travessant mà d'obra de l'agricultura cap a la construcció i el comerç; per l'altra banda, l'altre subespai comarcal -l'industrial- troba aquí el basament oportú per descentralitzar la producció "artesanal" per tal d'abaratir despeses (Cillo, 1980) i s'aprofita de les rendes agrícoles influïdes per l'efecte demostració (Parra i altres, 1981) que són més baixes que no les industrials.

Aquest espai ha representat en bona part el paper d'amortidor econòmic de tota la comarca. Si la conjuntura ha estat depressiva, les terres de l'interior no són més que un apèndix que serva certa autonomia al conjunt comarcal. En canvi, en èpoques expansives les seues capacitats productives ocultes han estat aprofitades tant pel pol central -el litoral turístic- com pel pol secundari -les terres intermèdies industrials- fins a mostrar una potencialitat productiva capaç d'emmotllar-se ràpidament a l'estacionalitat i a les fluctuacions econòmiques. Analitzat així l'espai interior de la Marina Alta ve a ser una eina productiva bàsica per a la mateixa evolució i desenrotllament de tot l'espai econòmic comarcal.

El prime objectiu que plantejàvem en iniciar aquestes pàgines l'hem vist complert a la Marina Alta en comprovar com el fet territorial comporta una organització econòmica, alhora que l'estructuració econòmica influeix en l'ordenació espacial. Les conclusions més assenyalades que ressenyem són:

1. La Marina Alta com a unitat econòmica comarcal existeix, i està caracteritzada com un espai polaritzat, dominat per un centre -la ciutat de Dénia i el litoral- especialitzat en activitats terciàries -turístiques i comercials- des d'on s'escampen efectes d'atracció i de difusió cap al seu entorn.

Aquest espai serva una cohesió interna que ve de la mà de les interrelacions econòmiques manifestades al seu si, les quals graviten cap al centre i cap a les activitats relacionades amb el sector terciari.

2. Dins d'aquesta unitat comarcal hi ha tres subespais nodals que conformen una ordenació jeràrquica i funcional de tot el territori.

2.1. Centre polar amb forces econòmiques d'aglomeració que fan gravitar cap a ell als altres subespais. Aquest centre polar -el litoral- emet efectes d'atracció cap a la rodalia, els quals comporten un travassament territorial de la capacitat productiva des de la perifèria cap al centre i des d'activitats primàries i secundàries cap a les terciàries. Alhora que també el centre presenta efectes de difusió en permetre la potenciació d'assentaments productius en la perifèria d'activitats rebutjades per ell.

2.2. Subcentre polar -les terres intermedies amb dues dinàmiques industrials integrades avui en un mateix procés de desenvolupament econòmic, l'una rebuda des del centre polar i l'altra de la seua pròpia activitat productiva.

2.3. Perifèria, amb les terres interiors -les Valls de Pego-, caracteritzada per una economia agrària que cal que siga de rendes complementàries no sols per a mantenir una certa estabilitat sinó perquè no siga regressiva. La complementació productiva la rep de les activitats que estacionalment o regularment li ofereixen els altres dos subespais els quals es converteixen en l'amortidor econòmic de la comarca.

Aquesta interpretació del fenomen econòmic territorial és el que ens posa l'accent damunt l'operativitat de les anàlisis regionals sota criteris econòmics que, recordem, és el segon propòsit que tenfem en redactar aquest paper. Si bé és cert que al cas de la Marina Alta ens trobem amb un espai mar-

cadament definit per llurs interrelacions econòmiques, l'anàlisi feta demostra que si es plantegen mesures tendents a aconseguir una utilització òptima dels recursos físics, humans i financers, cal no sols ja una política integral que contemple el fet econòmic territorial de la comarca com a unitat, sinó també que al seu si hi haja diverses subàrees amb problemes, necessitats, potencialitats, deficiències, etc., que poden ésser de vegades oposades i contradictòries. Les accions per a l'ordenació territorial pot ser en aquest cas que no puguen ser uniformes; les mesures per a traure de la depressió al subespai interior de la comarca poden no coincidir amb les que calen per a descongestionar i desestacionalitzar al subespai litoral, etc.

Per acabar aquestes planes hi hauria una qüestió general de certa importància sobre la qual cal reflexionar. Gira entorn de la comarca de la *delimitació comarcal* i sobre la funcionalitat de la comarca de la Marina Alta i de cadascun dels seus subespais dins d'una macroregió que desborda l'àmbit comarcal.

Pensem que pocs espais econòmics poden ésser estrictament delimitats i d'aquí es deriva que les comarcalitzacions presenten dificultats per a acotacions físiques definitòries. La raó cal cercar-la al mateix concepte d'espai econòmic puix que si aquest es defineix per la seua operativitat i vivacitat delimitant-se segons la intensitat dels seus components econòmics i socials, és clar que aquestes variables no són estables en el temps i per tant hem de pensar que la delimitació territorial sota criteris econòmics deu ser dinàmica.

A aquesta dificultat cal afegir-ne una segona referida als límits de qualsevol espai econòmic. Hem comarcalitzat en funció de la dinàmica de les relacions econòmiques que poden haver en un territori, però aquestes relacions referides a un punt determinant seran cada vegada més febles segons que ens

anem allunyant del punt central. La distància és una variable que reforça i dilueix la identitat espacial. Per tant als punts més distants del pol central els podem incloure tant en un espai econòmic com al contigut (Richardson, 1975) ja que en aquests microespais la intensitat de les relacions econòmiques interregionals graviten tant cap a un centre com cap a l'immediat. Aquestes *subàrees a cavall entre espais* dificulten sobradament l'acotació econòmica territorial.

També i pel que fa referència a l'operativitat que serveix la idea de comarca com a *instrument d'anàlisi i d'acció* per equilibrar i potenciar un benestar social, cal que es plantege un *dimensionament òptim* -físic i poblacional- perquè els efectes d'una possible política econòmica territorial no siguin infrutilitzats o generadors de deseconòmies d'aglomeració es deu al fet que el marc d'aplicació d'aquestes mesures tendents a l'equilibri territorial estiga per dalt o per sota de dimensions òptimes.

Aquestes consideracions tingudes en compte a l'espai de la Marina Alta ens han condicionat per a fer la delimitació tant comarcal com subcomarcal plantejada. Hem optat per basar-nos en la comarcalització feta per PREVASA (1981) per contemplar espais funcionals i fins a cert punt dinàmics; cal advertir que aquesta comarcalització no planteja canvis substancials respecte d'altres més a l'abast (vegeu per exemple Soler, 1970). El criteri que hem seguit ha estat sotmés a:

I. Establir una àrea litoral amb certa homogeneïtat que serveixi una unitat econòmica a causa de la seua problemàtica comú. Aquesta àrea necessita el suport de rodalies interiors pròximes per al seu desenvolupament. D'aquí la inclusió dels municipis del Poblenu de Benitatxell i Teulada a la Marina Alta (juntament amb Xàbia i Dénia) mentre que a la comarcalització d'En Soler

són a la Marina Baixa. Aquests quatre municipis formarien la primera submarca enunciada al llarg de tota l'exposició.

D'aquesta consideració es desprén la possibilitat d'interconnexionar l'espai de la Marina Alta amb altres espais més amplis mostrant-nos una visió macroregional de la realitat econòmico-espacial. En aquest primer cas ens referim a la unitat productiva que desencadena una problemàtica semblant a tot el llarg del litoral, botant una hipotètica ratlla comarcal pel sud fins arribar prop d'Alacant i pel nord transgredint la frontera "provincial" apareixent com tot un passeig marítim (Mollà, 1979, 154-155).

II. Per motius de funcionalitat econòmica -paper de les rodalies interiors properes al centre econòmic- s'inclou el municipi de Benissa a aquesta comarcalització (a la d'En Soler és a la Marina Baixa) ja que aquest no sols recolza als municipis litorals més propers sinó que en tenir una certa identitat industrial és amb ell on s'acaba el petit corredor industrial que voreja la costa. És aquell criteri de doble funcionalitat assignat a aquest espai -industrial autòcton i industrial induït pel litoral- el que ens fa delimitar aquest segon subespai comarcal compost per Benissa, Gata, Ondara, Pedreguer, Mirafior, Setla i Mira-rosa i el Verger.

Precisament el caràcter d'identitat i de recolzament industrial ens permet parlar d'un nou macroespai amb funcions semblants, on aquest subespai comarcal està inclòs ja que fonamentalment les relacions, fluxos i interconnexions funcionals cap a l'àrea Gandia-Oliva, una altra vegada desperta la presència de nous espais amb específiques funcions dins l'ordenament territorial.

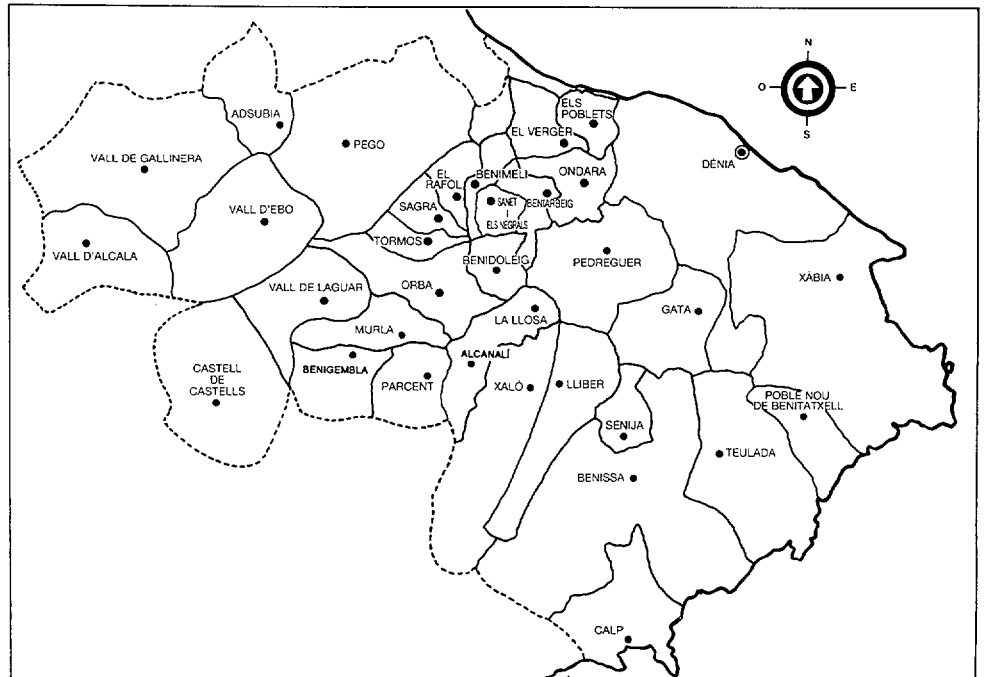
III. El darrer subespai comarcal contemplat a la nostra delimitació es compon de tots els municipis que resten i que detallem a l'annex. L'única excepció respecte a la

comarcalització d'En Soler és que a la nostra no és inclosa la Vall d'Alcalà. Açò realment no té massa transcendència ja que en definitiva tots aquests municipis, i sobretot els més allunyats del centre -com és el cas de la Vall d'Alcalà- són aquells territoris a cavall entre dos centres on l'acotació respon a criteris menys objectius.

La delimitació comarcal respecte a aquests municipis i ja no sols amb la Vall d'Alcalà, deu estar presidit per un criteri més general alhora que integrador, ja que hem de considerar tot l'espai comarcal *més a l'interior* de la Marina Alta juntament amb el subespai interior de l'Alcoià, la comarca contigua, i altres subàrees també *interiors* que hi estiguen pròximes, com una unitat territorial, salvant d'aquesta manera la dificultat d'adscripció d'uns municipis a una comarca o a l'altra ja que en realitat per la situació depressiva i per la llunyania dels centres econòmics respectius, ens fa pensar més en un espai únic amb identitat econòmi-

ca que no en diferents subàrees incloses en espais amb problemàtiques oposades. És així que apareix un tercer macro-espai on una part de la Marina Alta és integrant d'aquest mateix macro-espai i que estaria compost per tota una àrea interior caracteritzada per ser una zona a cavall entre distintes comarques preestablertes on a causa de la llunyania respecte dels centres respectius i als trets comuns de depressió i regressivitat fan plantejar-se una específica i diferenciada política de potenciació territorial. Aquest nou espai el formarien les parts interiors tant de la Marina Alta com de l'Alcoià així com del Comtat i de la Marina Baixa.

Pensem que totes aquestes reflexions que hem suscitat poden ser més o menys conegudes o rebutjades, però de qualsevol manera l'objectiu d'aquestes planes ha estat proposar unes preguntes dialogants per tal de conèixer-nos ja que el diàleg reflexiu és una forma de cercar la nostra identitat.

Mapa de la comarca de la Marina Alta.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BERR, B.J.L. (1971), *Geografía de los centros de mercado y distribución al por menor*, Vicens-Vives, Barna.
- BRYDEN, J.M. (1973), *Tourism and Development*, University Press, Cambridge.
- CECA (1972), *Indicadores Socio-Económicos del Campo Español*, vol. I, Madrid
- CILLO, B. (1980), Ristrutturazione, decentramento producttivo e descentramento territoriale, *Archivio di Studi Urbani e Regionali*, anno XI, n. 7, Franco Angeli, Milà.
- CONSELLERIA DE TREBALL (1979), *L'atur agrícola al País Valencià*, València.
- COSTA, J. (1975), *Jalón. un pueblo de las Sierras de la Marina*, IEA, Alacant.
- (1977), Aspectos de la actividad industrial dianense, *ITEM* n. 1, gener-juny, CEU, Alacant.
- (1980), Geografía de la vall de Pego (I), *Quaderns Pego*, n. 2, primavera, E. Climent, València.
- CUADRADO, J.R. i TORRES, E. (1978), El sector turístic y su entorno socioeconómico (una aproximación al caso de la Costa del Sol), *ICE*, gener, n. 533, Madrid.
- DE KADT, E. (1979), *Tourism. passport to development?*, UNESCO i World Bank, Nova York.
- GARCÍA ALVÁREZ, A. (1981), La ordenación del territorio en l'Estado de las Autonomías, *Estudios Territoriales* n. 1, gener-març, Madrid.
- GASCÓN, A. (1970), L'aprofitament de l'aigua en AA.VV. *L'Estructura Econòmica del País Valencià*, vol I, L'Estel, València.
- HERMASENT, T. (1977), Polos y Centros de Desarrollo Nacional y Regional, en KUKLUINSKI, A.R. (comp) *Polos y Centros de Crecimiento en la Planificación Regional*, FCE, Mèxic.
- HILHORST, J. (1976), La teoría del desarrollo regional: un intento de síntesis, en *Ensayos sobre planificación regional del desarrollo*, Instituto Latinoamericano de Planificación Económica y Social, Siglo XXI, Mèxic.
- IPI (1978), *Localización y características del suelo industrial en el País Valenciano*, València.
- IVARS, J. (1982), *La ciutat de Dénia: evolució i permanència del fet urbà*, Caixa d'Estalvis Provincial, Alacant.
- LASUEN, J.R. (1976), *Ensayos sobre Economía Regional y Urbana*, Ariel, Barcelona.
- METRA/SEIS (1981), *Estudio sobre la situación económica y promoción del setor turístico en la provincia de Alicante*, Diputació Provincial, Alacant, mimeo.
- MINISTERI D'AGRICULTURA (1978), *Catastro Vitícola y Vinícola de Alicante*. Madrid. (1978 a), *Tipificación de las comarcas españolas*, Secretaria General Técnica, Madrid.
- MOLLA, D. (1979), *Estructura y Dinámica de la población en el País Valenciano*, F. Torres, Valencia.
- MYRDAL, G. (1968), *Teoría Económica y Regiones Subdesarrolladas*, FCE, 4ª edic., Mèxic.
- OTT (1978), *Plan de Ordenación de la oferta turística de los municipios costeros de la provincia de Alicante*, Consultores para la Secretaría de Estado de Turismo, Madrid.
- PARRA, T. i altres, (1981), Una aproximación al análisis espacial: mercado de trabajo y territorio, *Ciudad y Territorio*, IEAL, Madrid.
- PÉREZ CASADO, R. i AVELLA, J. (1971), Els preus del sòl industrial al País Valencià, BIC, València.
- (1973), *El precio del Suelo en el País Valenciano*, BIC, València.
- PERPIÑA GRAU, R. (1971), La problemática de delimitación espacial o regional, *Boletín de Estudios Económicos*, n. 83, Bilbao.
- PERRoux F. (1964), *La economía del siglo XX*, Ariel, Barna.
- PIQUERAS, J. (1981), *La vid y el vino en el País Valenciano*, Institució "Alfons el Magnànim" Diputació Provincial, València.
- PREVASA (1981), La acción regional y propuesta de comarcalización del País Valenciano, en AA.VV., *Cuestiones de Desarrollo Regional*, V Reunión de Estudios Regionales, Caja de Ahorros de Zaragoza, Aragón y Rioja, Zaragoza.

- RICHARDSON, H.W. (1971), Consideraciones generales en torno a la política de desarrollo regional, *Revista Española de Economía*, Instituto de Desarrollo Económico, vol. II, Madrid
- (1975), *Elementos de economía regional*, Alianza Universidad, Madrid.
- (1977), *Teoría del Crecimiento Regional*, Pirámide, Madrid.
- ROSSELLÓ, V.M. (1964), Ensayo de una división comarcal de la provincia de Alicante, *SAITABI*, n. XIV, Facultat de Lletres, València.
- SOLER, J. (1970), La divisió comarcal del País Valencià, en AA.VV., *L'Estructura Econòmica del País Valencià*, vol. II, L'Estel, València.
- TOMÁS CARPI, J.A. (1980), *El Marquesado de Denia*, mecanog. Pendent de publicació.
- TORRES BERNIER, E. (1978), Los posibles efectos del turismo sobre el nivel de empleo. El caso español, *Cuadernos de CC.EE. y EE.*, n. 2, abril, Universitat de Màlaga.
- UNCTAD (1973), *Elementos de la política turística de los países en desarrollo*, ONU, Nova York.
- VERLARDE FUERTES, J. (1970), ¿Tiene sentido la geografía económica?. Resultado de un análisis crítico partiendo de las ciencias naturales, la antropología social, y la geografía, en sus sentidos confusos con la estructura económica, *Anales de Economía*, 3ª época, n. 5-8, Madrid.
- WILSON, A.G. (1980), *Geografía y planeamiento urbano y regional*, Oikos-Tau, Barcelona.

ANNEXOS ESTADÍSTICS

POBLACIÓ				ACTIVITAT INDUSTRIAL									
Municipis -----	1960	1970	1980	Δ % anual 60-80	NOMBRE EMPRESSES			OCUPACIÓ			Tamany Empresa Mitjana		
					1969	1979	Δ %	1969	1979	Δ %	1969	1979	Δ %
Alcanalí-----	731	689	624	-0,73	6	8	33,3	7	16	128,8	1,2	2,0	66,7
L'Atzúvia-----	644	648	547	-0,75	2	4	100,0	3	28	833,3	1,5	7,0	366,7
Beniarbeig-----	1.146	1.202	1.118	-0,12	9	17	88,9	32	64	100,0	3,5	3,8	8,6
Benidoleig-----	678	711	734	0,41	4	6	50,0	12	38	216,7	3,0	6,3	110,0
Benigembla-----	564	544	482	-0,73	5	4	-20,0	7	5	-28,6	1,4	1,2	-14,3
Benimeli-----	411	379	388	-0,28	2	2	0,0	8	8	0,0	4,0	4,0	0,0
Benissa-----	5023	5.624	7.067	2,03	69	140	102,9	458	877	91,5	6,6	6,3	-4,5
Castell de Serrella-----	828	797	695	-0,80	5	10	100,0	9	34	277,8	1,8	3,4	88,9
Dénia-----	12.185	16.543	21.912	4,00	295	489	65,8	1.232	3.183	158,4	4,2	6,5	54,8
Ebo-----	560	461	431	-1,15	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gata-----	4.437	4.946	5.097	0,74	105	142	35,2	506	811	60,3	4,8	5,7	18,7
Llíber-----	467	422	420	-0,50	1	2	100,0	3	4	33,3	3,0	2,0	-33,3
Miraflor-----	430	479	(*)	(*)	4	9	125,0	31	40	29,0	7,7	4,4	-42,8
Murla-----	495	457	381	-1,15	1	3	200,0	1	5	400,0	1,0	1,7	70,0
Ondara-----	3.339	4.006	4.357	1,52	91	126	38,5	390	564	44,6	4,3	4,5	4,6
Orba-----	1.205	1.196	1.494	1,20	18	32	77,8	52	204	292,3	2,9	6,4	1,2
Parcent-----	728	669	622	-0,73	4	7	75,0	6	9	50,0	1,5	1,3	-0,1
Pedreguer-----	4.607	5.183	5.640	1,12	95	132	38,9	537	1006	87,3	5,6	7,6	35,7
Pego-----	8.291	9.083	9.348	0,64	125	182	45,6	642	932	45,2	5,1	5,1	0,0
El P. N. de Benitatxell--	1606	1503	1532	-0,23	7	13	85,7	14	27	92,8	2,0	2,1	5,0
El Rafol d'Almúnia-----	491	442	418	-0,74	4	5	25,0	34	5	-85,3	8,5	1,0	-88,2
Sagra-----	529	514	446	-0,78	5	6	20,0	46	47	2,2	9,2	7,8	-15,2
Sanet i Negrals-----	600	581	606	0,05	5	7	40,0	12	14	16,7	2,4	2,0	-16,7
Setla i Mira-Rosa-----	537	547	1.018	0,26	1	1	0,0	1	1	0,0	1,0	1,0	0,0
Senija-----	481	510	433	-0,50	-	5	-	-	44	-	-	8,8	-
Teulada-----	2.894	2.975	3.515	1,07	30	66	120,0	75	214	185,3	2,5	3,2	28,0
Tormos-----	346	314	306	-0,58	1	1	0,0	1	1	0,0	1,0	1,0	0,0
La Vall de Gallinera-----	1350	1108	930	-1,56	1	3	200,0	2	11	4,5	2,0	3,7	85,0
la Vall de Laguard-----	1.451	1.260	1.082	-1,27	5	6	20,0	10	11	10,0	2,0	1,8	-10,0
El Verger-----	3.033	3.389	3.777	1,23	48	82	70,8	295	673	128,1	6,1	8,2	34,4
Xàbia-----	6.029	7.150	10.924	4,06	88	195	120,2	343	773	125,4	3,9	4,0	2,5
Xaló-----	1.876	1.801	1.705	-0,46	17	27	58,8	60	101	68,3	3,5	3,7	5,7
TOTAL COMARCAL	67.992	76.133	87.119	1,41	1054	1732	64,3	4829	9750	101,9	4,6	5,6	21,7

(*) Agregat a Setla i Mira-Rosa el 1971.

(**) Ocupació industrial/nº d'empreses

Font: Població elaborada a partir de *INE* i Activitat Industrial a partir de *Registre d'Establiments Industrials* (nivell local), Ministeri d'Indústria.

MUNICIPIS	INDEX D'ACTIVITAT TERCIÀRIA (%)												POBLACIÓ ACTIVA (%) 1975			
	Impost d'espectacles			Entitats financeres			Llicències Comercials			Index turístic (**)			Agric.	Indús.	Const	Serveis
	1973	1979	Index'	1973	1979	Index	1973	1979	Index	1973	1979	Index				
Benissa	10,5	3,9	-42,7	8,3	9,1	100,0	8,3	8,5	37,1	3,0	1,6	19,0	22,5	18,7	23,5	35,3
Dénia	31,5	34,2	65,2	19,4	16,7	57,1	30,3	32,6	44,2	28,9	45,3	137,9	13,6	24,4	18,1	43,9
Gata	4,8	13,5	328,5	8,3	6,1	33,3	8,5	7,6	21,0	-	-	-	14,0	38,0	15,0	33,0
Ondara	18,8	8,4	-32,2	8,3	7,6	66,6	5,6	6,2	48,9	4,0	2,5	-3,9	27,3	20,4	24,9	27,4
Orba	1,2	0,6	-16,2	2,7	4,5	200,0	1,3	1,4	40,9	-	-	-	-	-	-	-
Pedreguer	-	2,9	-	11,1	10,6	75,0	4,7	5,0	40,0	1,6	2,1	100,0	22,5	42,9	11,8	22,8
Pego	6,7	3,9	-12,0	11,1	9,1	50,0	12,5	10,7	14,2	-	-	-	39,7	18,9	11,4	30,0
El P. N. de Benitaxell	1,0	0,3	-51,6	2,7	3,0	100,0	2,0	1,8	21,2	-	-	-	-	-	-	-
Teulada	3,6	2,8	15,9	5,6	7,6	150,0	6,2	4,6	0,0	14,4	7,2	-23,89	34,0	7,5	24,4	34,1
Vall de Laguard	-	-	-	2,7	1,5	0,0	1,1	0,7	-21,0	-	-	-	-	-	-	-
El Verger	2,0	14,4	983,8	5,6	6,1	100,0	3,1	3,0	32,7	1,0	0,7	10,0	33,1	25,8	19,6	21,5
Xàbia	18,9	14,7	18,0	11,1	15,2	150,0	14,5	16,1	48,2	47,0	40,5	30,7	17,8	8,6	27,0	46,6
Xaló	0,9	0,3	-54,4	2,7	3,0	100,0	2,0	1,8	20,6	-	-	-	-	-	-	-
TOTAL	100,0	100,0	52,0	100,0	100,0	83,3	100,0	33,7	100,0	100,0	100,0	51,9				

(*) Aquest index fa referència al creixement (+) o decreixement (-) en percentatges de la variable respectiva. Al cas d'impost d'espectacles en ser una variable monetària s'ha deflactat la vàlua del darrer any (1979) segons l'index de preus de consum en base a l'any 1973.

(**) Relacionat amb places hoteleres.

Font: Els índexs d'activitat terciària els hem elaborat a partir del *Anuario del mercado español*, BANESTO, Madrid, anys respectives. La població activa l'hem treta del *I.N.E. Padró d'habitants* per a l'any 1975.

INDICADORS AGRARIS

1. Explotacions Agràries segons superfície de terres (%)

EXPLOTACIÓ	COMARCA	Prov. ALACANT
Sense terra	0,2	0,6
> 1 Ha.	43,5	36,9
1-5 Has.	49,1	45,1
5-20 Has.	6,4	13,4
20-100 Has.	0,5	3,1
+100 Has.	0,3	0,8
TOTAL	16,267	69,902

2. Règim de Tinença (%)

RÈGIM	COMARCA	Prov. ALACANT
Propietat	97,0	91,4
Altres	3,0	8,6
TOTAL	55.216	461.691

3. Parcel·les segons tamany (%)

PARCEL·LES	COMARCA	Prov. ALACANT
+ 5 Has.	0,7	4,1
1-5 Has.	5,2	19,9
0,5-1 Ha.	12,5	21,5
>0,5 Ha.	81,6	54,5
TOTAL	78,767	240.627

Font: Elaborat a partir del *Cens Agrari 1972*, INE.

